

Косович О. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

КОНВЕРСІЯ ЯК РІЗНОВИД ТРАНСПОЗИЦІЇ СЛОВОТВІРНОГО ХАРАКТЕРУ

Анотація. Статтю присвячено проблемі конверсії як словотвірного процесу, що розуміється як кореневий чи безафіксальний спосіб творення. Розглядається сама суть конверсії та виокремлюються підходи щодо тлумачення цього словотвірного процесу.

Ключові слова: спосіб творення, конверсія, конверсійне словотворення, лексико-семантичний спосіб, семантико-морфолого-синтаксичний спосіб.

Постановка проблеми. Чинник словотворення – це складна структура, яка включає в себе семантичне зрушення, морфологічну та синтаксичну парадигму. Конверсію як вид словотворення варто розглядати в сукупності всіх її особливостей. Тільки такий підхід до вирішення цієї проблеми дасть нам необхідний критерій, що здатний визначити специфіку цього виду словотворення.

Вважаємо, що визнання тільки парадигми, або граматичної оформленості, або навіть їх у сукупності словотвірним засобом у процесі конверсії не є достатнім, оскільки і парадигма, і граматичне оформлення – це лише відображення змін, які відбулися в ядрі. Процес творення нового слова починається з переосмислення змісту. Парадигма й синтаксична сполучуваність – це тільки засоби фіксації змін, які відбулися. Конверсія – це не функціональне явище та не синкретизм, а семантико-морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, за якого слово однієї частини мови утворюється від слова іншої без зміни зовнішньої форми вихідного слова, а словотвірним засобом за цього є семантичне зрушення, морфологічна парадигма та граматичне оформлення слова.

Метою статті є розгляд проблем конверсійного словотворення, уточнення словотвірної суті конверсії.

З огляду на складність трактування суті конверсії в мовознавстві необхідно розглянути та проаналізувати позиції вітчизняних і зарубіжних лінгвістів щодо цієї проблеми, обґрунтувати думку про конверсію як спосіб творення нових слів. Необхідність виявлення універсальних і специфічних рис конверсійних моделей французької мови пояснюється недостатнім рівнем розробленості цієї проблеми в різносистемних мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стосовно конверсійного способу створення дериватів у мовознавстві існують різні погляди на його суть. Такий словотвірний процес також відомий як кореневий, чи безафіксальний, спосіб творення, зміна функції [8]. Поняття «кореневий, чи безафіксальний, спосіб творення» не відображає повністю суть явища тому, що як твірні основи можна використовувати не лише кореневі, а й твірні, складні основи та навіть словосполучення.

Широке поширення отримало трактування конверсії як способу словотворення за допомогою нульової морфеми (Л. Блум-

фільд, Г. Марчанд), уживання слова у функції різних частин мови. Окремі вчені, наприклад О.І. Смирницький, не погоджуються із цим твердженням та відносять конверсію до морфологічного способу словотворення [5], розглядають це явище як морфолого-синтаксичний спосіб словотворення [1; 6] та стверджують, що визначення конверсії як способу «нульового словотворення» може спричинити до такого «небезпечного наслідку, як виникнення «безлічі» нульових морфем в описі морфологічно бідної мови» [6, с. 169–170]. Поняття «нульова морфема», «нульовий елемент» або «нульовий суфікс» не розкриває суть словотвірних процесів, оскільки не дає змогу побачити різницю між «нульовими елементами» в різних словотвірних актах, тому визнання нульового афікса в процесах конверсії не пояснює суть дериваційного процесу [4]. Справді, «нуль» навряд чи може бути засобом словотворення, і суть конверсії полягає не в розширенні та не в звуженні основи, а в її переосмисленні.

Проте лінгвісти мають відмінні погляди щодо зарахування окремих слів до частин мови, адже не всі слова, які ми відносимо до окремих частин мови, володіють усіма ознаками цієї частини мови, оскільки одне слово можна віднести більше ніж до одного класу (полістатусність). Із цього приводу В.О. Горпинич зазначає, що «в мові є багато слів, не закріплених за певними частинами мови, які за певних умов можуть набувати інших ознак і переходити з однієї частини мови в іншу» [2, с. 311]. У наукових працях кінця ХХ – початку ХХІ ст. конверсію розглядають насамперед як морфолого-синтаксичний спосіб словотворення; мається на увазі такий метод, за якого слово змінює свою категорійну належність і дистрибутивну характеристику без використання дериваційного елемента та за обов'язкової омонімії твірного й похідного слів. За такого підходу до конверсивної деривації за межами аналізу залишається семантичний критерій її визначення. Тому О.Д. Мешков та П.В. Царьов, аналізуючи конверсиви, спираються насамперед на їх семантику [3; 7].

Морфолого-синтаксичний спосіб словотворення має в лінгвістиці різні назви: конверсія та трансфігурація, транспозиція, взаємоперехід частин мови, імпліцитна словотворчість. За цього способу словотворення слово, яке раніше існувало в мові, не тільки отримує нове смислове значення (як це спостерігається за лексико-семантичного способу), а й слугує для вираження нових граматичних значень, наприклад:

- *amical* в *une (rencontre) amicale* (субстантивізація прикметника);
- *football* в *une ambiance football* (ад'єктивізація іменника);
- *dire* в *ses dires* (субстантивізація інфінітива).

Сьогодні явище, коли слово змінює граматичну категорію без зміни форми, є особливо активним і надзвичайно економічним у мовному плані, наприклад: *un portable, un compact,*

un mobile (прикм. > імен.) – семантичні модифікації: «*une téléphone portable*»; «*les trucs compacts*»; «*la chose mobile*».

Спостерігаємо такі трансформації:

– *un frigidaire, une poubelle, du pinard, une Peugeot* (імен. (власна назва > імен. (загальна назва));

– *le moi, un petit quelque chose, un rien* (займ. > імен. (власна назва));

– *les pourquoi et les comment* (присл. > імен. (загальна назва));

– *le pour et le contre* (прийм. > імен. (загальна назва)).

Вигуки, слова-фрази, які мають різне походження: *Jésus-Marie-Joseph!* (NP)/*bon!* (прикм.):

– *allons! voyons! tiens!* (дієсл.) *attention!* (імен. (загальна назва));

– *avec des si, on mettrait Paris en bouteille* (спол. (умовний спосіб) > імен. (загальна назва));

– *un frigidaire, une poubelle* (імен. (власна назва) > імен. (загальна назва); антономазія).

В орфографічному плані ці номінації можуть зберігати морфологію вихідної категорії, наприклад, пишеться не *des sis*, а *des si*. Зазначимо, що для певних граматичних аналізів необхідно думати, що *a priori* все можливо. Тобто слово певної категорії може знаходити відповідний ужиток в іншій категорії. Наприклад, практично будь-який елемент може вживатись як іменник (загальної назви), коли він використовується з детермінантом: *des si* – *les si n'aiment pas les rais*; *le qu'en dira-t-on*; *un petit je ne sais quoi*; *un moi d'abord les autres après s'il reste de la place*.

На письмі можуть додаватися лапки як у цитатних елементах. Так само іменник (загальна назва) може мати винятково функцію прикметника як епітет. Це випадок прикметників незмінних кольорів *cerise, citron, marron* тощо; наприклад, останній «сприймається» як прикметник, проте він не може узгоджуватись щонайменше в жіночому роді (множина *marrons* починає поступово входити до вжитку). Слова *cerise* або *citron* продовжують сприйматись як порівняння, з *rose, orange* або *marron* такого не сприймаємо. Відтак як тільки не відчувається, що слово використовується як цитата чи порівняння, воно вважається абсолютно лексикалізованим, змінює свою природу та починає набувати варіативності своєї нової категорії, коли це не спричиняє проблем звучання або значення.

Стосовно словотвірної суті конверсії можемо виокремити декілька підходів:

а) конверсія тісно пов'язана з граматиною та розглядається у зв'язку з теорією частин мови. Кореляція однокореневих частин мови, утворених без допомоги словотвірних морфем, викликає певні проблеми, а тому конверсія часто трактується як прояв функціональності слова, як вживання слова однієї частини мови у функції іншої частини мови. У результаті конверсії з'являється нове слово, що є омонімом до вихідного. Якщо в одного з лексико-семантичних варіантів у процесі конверсії з'являються нові морфологічні ознаки іншої частини мови, закріплені характерною для цієї нової частини мови синтаксичною моделлю, а також спостерігається пов'язане із цією новою характеристикою семантичне переосмислення, то ми маємо справу з новим словом іншого лексико-граматичного розряду. Відтак бачимо деривацію, оскільки створюється нова смислова одиниця, яка відрізняється своєю парадигмою, синтаксичними функціями, граматичною сполучуваністю та новим лексико-граматичним значенням;

б) у процесі конверсії граматичні категорії, властиві для вихідної частини мови, втрачаються. Вихідна лексема відрізняється від твірної в морфемному складі. Головною передумовою утворення інновації шляхом конверсії є зміна синтаксичного функціонування слова, що супроводжується зміною категоріального значення слова. Для конверсії необхідна зміна звичного синтаксичного оточення. Тому більшість лінгвістів наполягають на трактуванні конверсії як морфологічного способу словотворення або як морфолого-синтаксичного способу словотворення;

в) вихідна лексична одиниця та інновація – твірне слово – у процесі конверсії семантично взаємопов'язані, хоча й мають різні категоріальні значення. Тому конверсію часто ототожнюють з омонімією. Ми можемо цю подібність трактувати як семантичний чинник, як специфічну рису конверсії. Хоча, розглядаючи омоніми, що з'явилися у результаті конверсії, необхідно підкреслити, що зв'язок значень вихідної та твірної одиниць частково зберігається, що часто суперечить загальному визначенню омонімів. Тому процеси конверсії та омонімії не можна вважати тотожними явищами.

Однак неможливо розглядати мову як дещо незмінне. Мова постійно перебуває в розвитку, тому не можна заперечувати той факт, що вихідні або конвертовані твірні слова, увійшовши в динаміку самої мови, можуть набувати із часом багатозначності з їх прямими й переносними значеннями (метонімія, синекдоха), що в підсумку приводить до розвитку їх полісемії, а отже, і омонімії.

Обов'язковою умовою конверсії є перехід слова з однієї частини мови в іншу, оскільки в межах однієї частини мови конверсія неможлива. У процесі конверсії можуть брати участь слова й слововирази змінних і незмінних частин мови.

Ми дотримуємось позиції, що субстантивація є одним із видів конверсії, оскільки найважливішими для конверсії є словотвірні засоби, за допомогою яких утворюються нові слова, а інші відмінності належать до питання диференціації «всередині галузі конверсії» та не варто розглядати їх як критерії для віднесення чи невіднесення субстантивації до конверсії.

Конверсія взаємодіє з лексико-семантичним способом словотворення, у результаті чого конверсиви та омоніми, утворені внаслідок розпаду полісемії, виявляються в одному ряду.

Під час визначення вихідного й твірного слів, утворених шляхом конверсії, тобто у визначенні твірності в конверсійних парах важливу роль відіграють словотвірний критерій внутрішньої твірності, характер зв'язку значень внутрішньої твірності, семантичний критерій, відповідно до якого твірне слово володіє зазвичай більшим об'ємом значень, ніж твірне, а також послідовність у розвитку семантики твірного слова. При цьому твірне слово-конверсив виявляє іншу категорійну суть. У тих випадках, коли конверсійні пари чи групи є семантично однозначними або односкладовими, варто керуватися чисто логічним критерієм.

Висновки. Таким чином, ми приймаємо трактування конверсії як різновид транспозиції словотвірного характеру. Окрім цього, конверсія розуміється також як семантико-синтаксико-морфологічний спосіб словотворення, за якого нова одиниця однієї частини мови утворюється від слова чи слововиразу іншої без будь-якого формально вираженого засобу, що супроводжується зміною парадигми й синтаксичної сполучуваності та, відповідно, набуванням нових категорійних значень, накладених на семантичне значення вихідного слова. У процесі

конверсії слово змінює свою категорійну належність і дистрибутивну характеристику без використання якого-небудь дериваційного елемента та за обов'язкового семантичного взаємозв'язку вихідної й твірної основи.

У подальшому планується розгляд когнітивно-лінгвістичних технік конверсії, а також її типів та особливостей.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд. – М.: Флинта; Наука, 2002. – 384 с.
2. Горпинич В.О. Морфологія української мови: [підручник] / В.О. Горпинич. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
3. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка / О.Д. Мешков. – М.: Наука, 1976. – 245 с.
4. Руда О.В. Дослідження конверсії в історії англійської мови / О.В. Руда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10647.html>.
5. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.classes.ru/grammar/38.Sintaksis_angliyskogo_yazyka/.
6. Харитончик З.А. Очерки о языке. Теория номинации. Лексическая семантика. Словообразование: избранные труды / З.А. Харитончик. – Минск: Изд-во Минского гос. лингвист. ун-та, 2004. – 366 с.
7. Царев П.В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке / П.В. Царев. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 225 с.
8. Lee Whorf B. Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf / B. Lee Whorf, J.B. Carroll, S.C. Levinson, P. Lee. – Cambridge: MIT Press, 2012. – 448 p.

Косович О. В. Конверсия как разновидность транспозиции словообразовательного характера

Аннотация. Статья посвящена проблеме конверсии как словообразовательного процесса, которая подразумевается как корневой или безаффиксальный способ словообразования. Рассматривается сама сущность конверсии и дифференцируются подходы относительно толкования данного словообразовательного процесса.

Ключевые слова: способ образования, конверсия, конверсионное словообразование, лексико-семантический способ, семантико-морфолого-синтаксический способ.

Kosovych O. Conversion as the variety of the transposition of the word-formative type

Summary. The article deals with the problem of conversion as the word-formative process that means as the type of word formation by the mean of root of a word or without affix. The sense of conversion is considered and the approaches concerning the interpretation of this word-formative process are differentiated.

Key words: method of formation, conversion, conversion word formation, lexical and semantic method, semantic, morphological and syntactical method.